

TÜRKİYE'DE KALKINMA POLİTİKALARI VE BÖLGESEL KALKINMA PLANLARININ DÖNÜŞÜMÜ

Aslı ARSLAN¹
Aybala TÜRKMEN²

Öz

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde benimsenen *milli iktisat* anlayışıyla ekonomide uygulanan devlet politikaları belirli dönüşümler yaşamış, yeni devletin istiklalini kazanmasının ardından özellikle 1960'lı yıllara kadar kalkınma politikalarına yer verilmiştir. Bu politikalar 1960 sonrası da dönüşüm yaşayarak kalkınma planları dâhilinde günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Kalkınma hamleleri ulusal düzeyde devam ederken, küreselleşme ile birlikte ülkeler için sosyo-ekonomik sorunlardan biri olarak tespit edilen bölgesel dengesizlik ve buna bağlı olarak gelişen bölgesel kalkınma düzeyi farklılığı, özellikle gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en büyük sorun olarak belirmiştir. Bu büyük sorun karşısında izlenen devlet politikalarının süreci yönetme şekli, teşvik ve özendirme çalışmaları olarak belirlenmiştir. Aynı çerçevede kuruluşlar oluşturulmuş, çözüm mekanizmaları devreye sokulmuştur. Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı, Türkiye genelinde kalkınma politikalarını, bölgeler arası dengesizlikleri ve gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıkları gidermek için uygulanan bölgesel kalkınma politikalarını ve bu politikaların yıllar içinde geçirdiği dönüşümleri incelemektir.

Anahtar Kelimeler

Kalkınma
Bölge
Politika
Kalkınma Ajansları

Makale Hakkında

Derleme Makale

Gönderim Tarihi : 04.09.2023
Kabul Tarihi : 22.10.2023
E-Yayın Tarihi : 29.10.2023
DOI : 10.58702/teyd.1354976

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: asliarslan@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3088-4666.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: 212208107@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4480-9114.

TRANSFORMATION OF DEVELOPMENT POLICIES AND REGIONAL DEVELOPMENT PLANS IN TURKIYE

Abstract

The state policies adopted in the late period of the Ottoman Empire under the concept of *national economy* underwent certain transformations, and after the new state achieved independence, development policies were particularly emphasized until the 1960s. These policies transformed after 1960 and have continued to exist until today within the framework of 10-year development plans. While development moves continue at the national level, regional imbalance, which has been identified as one of the socio-economic problems for countries with globalization, and the resulting difference in regional development level, has emerged as the biggest problem faced by developing countries in particular. The way the state policies followed in the face of this big problem manage the process has been determined as incentive and incentive activities. Within the same framework, organizations have been established and solution mechanisms have been put into effect. In this context, the main purpose of this study is to examine the development policies in Türkiye in general, the regional development policies implemented to eliminate the imbalances between regions and the differences between development levels, and the political transformations that these policies have undergone over the years.

Keywords

Development
Region
Policy
Development Agencies

Article Info

Compilation Article

Received : 04.09.2023
Accepted : 22.10.2023
Online Published : 29.10.2023
DOI : 10.58702/teyd.1354976

Kaynakça Gösterimi: Türkmen, A. ve Arslan, A. (2023). Türkiye’de Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Planlarının Dönüşümü. Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 4 (Özel), 254-272.

Citation Information: Turkmen, A. and Arslan, A. (2023). Transformation of Development Policies and Regional Development Plans in Turkiye. Journal of Society, Economics and Management, 4 (Special), 254-272.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve bunun devamlı hale gelebilmesi için ihtiyaçlar dâhilinde sürekli olarak gelişim ve yenileşme dinamiği içerisinde çalışmalar yapılmıştır. Her toplumun ihtiyacı, tarih boyunca değişiklik göstermekle beraber hangi çevrede bulunduğu bakılmaksızın (kırsal veya kentsel) bütün toplumlar bu süreçten etkilenmektedir. Kalkınma da bu durumdan hareketle değişimi işaret eden dinamik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Tolunay ve Akyol, 2006: 116-117).

Hem niceliksel hem de niteliksel yöndeki tüm olumlu gelişmeleri ifade eden ve birçok kez tanımlanan bu kavram, genel olarak ülkelerin yapısal niteliklerinde olumlu değişimler gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmeye de devam etmektedir. İnsanların hayat kalitelerini artırmak ve bunu istikrarlı bir şekilde geliştirmek amacıyla ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel koşullarının iyileştirilmesi sürecini kapsayan kalkınma kavramı tek bir konu veya tek bir sektöre indirgenemeyecek kadar geniştir (Konat, 2022: 1).

Kalkınma kavramı, sadece ekonomik bir gelişmenin sonucu olarak değerlendirilmeyeceği gibi, toplumda yaşanan sosyal değişimlerin sonucu olarak da değerlendirilmemelidir. Çünkü ülkeler veya toplumlar, devamlı olarak, bir değişim süreci içindedir ve insanların davranış, tutum ve uğraşları statik değildir. Toplumlar gelişerek ve değişerek farklı formlarda şekillenebilmektedir. Bunun sonucunda ise kurumsal yapılar, toplumsal değerler, insanların tutum ve davranışları, ekonomik ve sosyo-kültürel yapılar değişim göstermektedir (Şahin, 2021: 37).

Kalkınma, ülkelerin tamamında aynı zamanda görülen veya bir ülkedeki tüm bölgelerde eş zamanlı görülen bir olgu değildir. Belirli ülkelerde, ülke içindeki merkezlerin daha fazla gelişmesinin sonucu olarak kendini gösteren bu kavramın özellikle ekonomik alanda ön koşul olarak değerlendirilmesinin; kalkınma derecelerinin farklılığından kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır (Deviren ve Yıldız, 2014: 20-21).

Bölgelerarası gelişme farklılıklarının ortaya çıkması, hemen her ülkede doğal merkez etrafında yoğunlaşan ekonomik ve sosyal faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Bu durumda bölgelerin ekonomik etkinlikleri, nüfus dağılımları etkilenmiş, kent ve çevrelerin doğal görünüşleri bozulmuş ve faaliyetlerin maliyetinde artışa sebep olarak gelişme önünde tıkanıklığa yol açmıştır (Cankorkmaz, 2011: 117).

Sanayi Devriminden önce devletler; zengin, fakir, hükmeden ve hükmedilen devletler olarak değerlendirilirken, bazı devletlerin daha zengin ya da hükmeden devlet olarak anılması ileri düzeyde askeri organizasyonlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu devletler, diğer devletlere göre daha güçlü bir sosyo-kültürel yapının varlığına bağlı olarak hem daha zengin hem de diğer devletleri egemenlikleri altına alabilecek kadar güçlü sayılmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında ise ülkeler, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş olarak değerlendirilmekte ve Sanayi Devrimi bu değişimin ortaya çıkışının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. (Dinler, 2012: 97-98). Bu kavramın az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerle ilişkilendirilmesi 1950'li yılların ortasına denk gelmektedir (Kaynak, 2009: 30). Yine Lloyd G. Reynolds'un da belirttiği gibi çoğu ülkelerde kalkınma hikâyesi 20. Yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir (Reynolds, 1996: 54).

Kalkınma kavramı ve kalkınma amaçlı politikalar hızlı bir değişim göstermiş, bu durum kavramın içeriğini de etkilemiştir. Kalkınma kavramındaki bu değişimler dünya çapında 1950'lerden sonra devletlerin bölgesel gelişmelerdeki sorumluluğunu artırmış ve bölge içindeki kamu, özel sektör ve farklı sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte politika yürüten ve uygulama projeleri ortaya koyan bir devlet anlayışını günümüze taşımıştır (Eraydın, 2004: 136-137).

Politika, gelecekte muhtemel bir sorunun önüne geçilebilmesi amacıyla alınan tüm önlemleri ve tedbirleri kapsayan stratejilerin bütünüdür (Savrul, 2012: 31). Kalkınma ve bölgesel kalkınma politikaları da ülkelerin ekonomi politikaları çerçevesinde, mevcut durumda ve gelecekte meydana gelebilecek dengesizlikler sonucunda ortaya çıkacak sorunların çözümü için alınan önlemleri, neler yapılması ve nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Gelişme seviyeleri çerçevesinde tartışılan bölgelerarası dengesizlik sadece gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin değil, hemen her ülkede karşılaşılabilen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel bir yöntem olarak belirlenen bölgesel kalkınma ajanslarını oldukça kullanan İngiltere dahi, bölgesel anlamda denge kuramayan bir ülke olarak eleştirilmiştir (Pike ve Rodriguez, 2007). Ülkeler bu dengesizliğin zayıf yönlerini ortadan kaldırarak dengeli kalkınma olgusunu gerçekleştirmek ve yatırımların geri kalmış bölgelere yoğunlaşmasını sağlamak amacıyla çeşitli teşvik mekanizmalarına başvurmuştur. Kalkınmayı sağlayan bu gelişmeler günümüze gelinceye kadar birçok değişim dinamiğinden geçmiş ve kullanılan yöntem ve teşvik mekanizmaları sürekli olarak değişmiştir (Sevinç, 2011: 36).

Türkiye'de Osmanlı Devleti'nden bu yana devam eden gelişmişlik sorunu hükümetlerin her zaman gündeminde yer almış ve gerekli görülen müdahalelerle azaltılmaya çalışılmıştır (Bakırcı vd., 2014: 283). Devletçi politikaların var olduğu erken Cumhuriyet döneminde bölgesel kavramlara arzu edilen önemin verilemediği, sonuç olarak da ekonomik gelişmenin devletin bazı bölgeleriyle sınırlı kaldığı görülmüştür. Ancak söz konusu ilgisizliğin bölge ya da bölgesel planlamaya önem verilmemesinden değil, yeni kurulan bir ülkenin, ulusal düzeyde iktisat problemlerine öncelik vermesinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Savaştan çıkmış bir ülke ekonomik olarak toparlanmaya ihtiyaç duymuş ve bu nedenle bölgesel kalkınmaya yönelik planlamaları istenilen ve beklenen düzeyde yapamamıştır (Bakırcı vd., 2014: 284).

Türkiye'de kalkınma politikaları tarih içinde çeşitli dönemlerde farklı dönüşümler geçirmiştir. Bu dönüşümler, ülkenin ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel dinamiklerine bağlı olarak şekillenmiştir. Türkiye, 1960'ların ortalarından itibaren beş yıllık kalkınma planları hazırlamaya başlamış ve bu planlar, ülkenin farklı bölgelerini ekonomik olarak kalkındırmayı hedeflemiştir. Özellikle sanayileşme ve altyapı projeleri bu dönemde önemlidir. Ancak bu dönemde bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde sınırlı başarılar elde edilmiştir. 1980 askeri darbesinin ardından ise Türkiye'de bölgesel kalkınma politikaları daha fazla vurgulanmaya başlanmış ve bu dönemde de bölgesel kalkınma ajansları oluşturulmuştur. Bu ajanslar, bölgesel sorunları analiz etmek, bölgeye özgü projeler geliştirmek ve bölge ekonomilerini desteklemek gibi görevlere sahiptir. 2000'li yıllarda ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım süreci başlamış ve bu süreç bölgesel kalkınma

politikalarının önemini artırmıştır. AB finansmanı, bölgesel kalkınma projeleri için önemli bir kaynak sağlayarak bu dönemde, Türkiye'nin AB uyum süreci çerçevesinde bölgesel kalkınma planları geliştirilmesine olanak sağlamış, bölgesel rekabetçiliği artırmak için çeşitli programlar başlatılmıştır. 2010 sonrasında ise Türkiye'de birçok bölge için kalkınma ajansları oluşturulmuştur. Bu ajanslar, bölgesel kalkınma stratejileri hazırlamak, kaynakları yönlendirmek ve projeleri uygulamak gibi görevlere sahiptir. Ayrıca, Türkiye'nin 2023 *Stratejik Planı* gibi ulusal kalkınma stratejileri de bölgesel kalkınma hedeflerini desteklemek amacıyla oluşturulmuştur.

Bunun yanı sıra, bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğini artırmak için kamu-özel sektör işbirliği, eğitim ve altyapı yatırımları gibi alanlarda çalışmalar da yürütülmüştür. Ancak, Türkiye'deki bölgesel eşitsizlikler hala devam etmektedir ve bölgesel kalkınma politikalarının başarısı, bu eşitsizliklerin nasıl azaltıldığına ve her bölgenin potansiyelini nasıl daha iyi değerlendirdiğine bağlıdır.

Türkiye tarihi, coğrafyası, jeopolitik konumu ve zengin kaynaklarıyla önemli bir ülkedir. Bazı kalkınma iktisatçılarına göre *az gelişmiş* olarak nitelendirilen Türkiye, bazı iktisatçılara göre de *gelişmekte olan* olarak değerlendirilmektedir. Tarihsel olarak incelendiği zaman da kalkınma konusunda oldukça yol kat etmiş olan Türkiye'de hala bölgelerarası dengesizliğin olduğu aşikârdır (Sevinç, 2011: 37). Süreç içinde birçok politika oluşturulup, mevcut mekanizmalar yenileriyle değiştirilip birtakım araçlar kullanılsa da bölgelerarası dengesizlik varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Bu nedenle yapılan bu çalışmadaki temel amaç, tarihsel bütünlük içerisinde kalkınma politikaları ve özellikle küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan bölgesel kalkınmanın Türkiye'deki gelişim sürecini, bölgelerarası dengesizlikleri ve kalkınma düzeyleri arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla uygulanan bölgesel kalkınma politikalarını ve bu politikaların yıllar içerisinde geçirdiği dönüşümleri incelemektir. Bu çalışmada doküman analizi yapılarak dönüşümler irdelenecek, güncel bilgi eksiklikleri de giderilmeye çalışılacaktır.

1. Türkiye'nin Planlı Dönem Öncesi Kalkınma Politikaları

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin siyasi bağımsızlığını sürdürebilmesinin güçlü ve sağlam bir ekonomiye sahip olmakla mümkün olacağı düşünülmektedir. Sınırlı kaynakların verimli kullanılmasının Türkiye ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacağı ve bunun kalkınma amacı doğrultusunda doğru adımlar olacağı varsayılmaktadır. Bu nedenle cumhuriyet tarihi boyunca sosyo-ekonomik amaç ve hedeflere ulaşabilmek için oluşturulan ve görevlendirilen birçok kuruluş bulunmaktadır (Öney, 1987).

Tam bağımsızlık çerçevesinde ekonomide de bağımsızlığı esas alan Mustafa Kemal, 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde devletin izleyeceği yol haritasının esaslarını belirlemiştir. Buradaki en önemli amaç ve ihtiyaç, savaş yorgunu olan halkın ekonomisine yön vermek, yurdu kalkındırmaktır (İnan, 1989: 12).

Mustafa Kemal Atatürk, bir savaştan çıktığını fakat ekonomik anlamda da bir savaş verildiğini ifade ederek bu konudaki heyecanını ve bu heyecanın ürünlerini görmeyi arzularken "... İnsan ömrü çok büyük işleri başarabilecek kadar uzun değil. Mamur olmalı Türkiye'nin her tarafı, müreffeh olmalı. Devletin yapamadığını millet, milletin yapamadığını

devlet yapmalı. Devlet ve millet ülke sorunlarını göğüslemede daima el ele olmalıdır” demiştir (Topdemir, 2009: 21).

Herkese iş sağlanması, hızlı ekonomik kalkınma, dengeli gelir dağılımı, enflasyonsuz kalkınma, teknolojiye hızlı gelişmeleri yabancı sermayeyle iş birliği yaparak çözüme, bölgeler arası dengeli kalkınma vb. gibi kalkınma programlarıyla yeni devletin politikası, kalkınmakta olan diğer dünya ülkelerine de örnek teşkil etmiştir (Topdemir, 2009: 25).

Ulusal bütünleşmeyi ekonomik alana da taşıyan karar alıcılar, hem mevcut problem ve isteklere yönelik hem de iç-dış yatırımcılara güven vermek isteyen bir politika belirlemişlerdir (Kepenek, 2012: 32). Lozan’da alınan sonuçlarla cumhuriyet döneminin ilk on yılı aynı amaca hizmet etmiştir. Ülkenin var olma savaşı içinde kalkınma ve gelişim sağlanabilmesinin yolunun sanayileşmeden geçtiğine dair görüş hâkim olmuştur. Devlet bunu yaparken yeni bir siyasal ve idari sistem altında yapmış, stratejik güvenlik kaygılarını da göz önünde bulundurarak *sanayi tohumlaması* uygulamasına gitmiş, sanayi tesislerinin İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında Orta Anadolu ve İç Ege’de kurulmasına karar vermiştir (Göymen, 2005: 36).

1929 yılında New York Borsası’nın çökmesiyle ortaya çıkan Dünya Ekonomik Buhranından da etkilenen devlet gerek iç gerekse dış kaynaklı sebeplerle kötüleşen ekonomide yeni önlemler alma yoluna gitmiş, liberal anlayıştan yeterince verim alınmaması üzerine, devletin etkin olacağı devletçilik anlayışına geçiş yapmıştır (Bulut, 2003: 87). Türkiye’nin topyekûn kalkınma planlamaları, ilki 1933 yılında hazırlanmış olan Sanayi Planları ile başlamıştır. 1933-1937 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, devletçilik politikasıyla kalkınma amaçlanmıştır. Ardından 1936 yılında hazırlanmış olan 1938-1943 yıllarını kapsayan dönemde İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmaya çalışılsa da İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi sonucu bu plan uygulanamamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yeni bir kalkınma stratejisi arayan devlet, Saraçoğlu hükümeti döneminde 1946 İvedi Sanayi Planı’nı hazırlatmıştır. Devletçilik ve sanayileşmeyi ön plana çıkaran bu plan sonrası, ABD etkisiyle belirlenen daha çok tarımı ilgilendiren 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı) uygulanmak istenmiş fakat 1960 yılına kadar kalkınmada planlı bir ekonomiye geçiş çabaları sonuçsuz kalmıştır (Uzunkaya, 2020:15; Ay, 2012: 147).

Türkiye’de kalkınma planları dışında bölgesel kalkınma planlarının 1960 sonrası yapıldığı düşünülmekte, açık bir şekilde bölgesel konuların metne dökülmesi 1960 yılından sonraki planlı döneme denk gelmektedir. Ancak önceki dönemde de örtülü bir biçimde de olsa planlama mevcuttur ve buna yönelik bölgesel kalkınma politikaları oluşturulmuştur. Örneğin 1934-1935 yıllarında Celal Bayar tarafından hazırlatılan ve 1936 yılında Atatürk’e sunulan *Şark Raporu* (Bayar, 2006) bunun kanıtlarındandır. (TÜSİAD, 2008: 94).

1960 öncesi bölgesel kalkınmaya yönelik çabaların sınırlı olması Türkiye’nin mevcut dönemdeki sosyo-politik konumundan kaynaklanmaktadır. Bu dönemde bile bölgelerarası dengesizliklerin farkında olunsa da öncelik, genellikle batıya ve zengin kaynakların bulunduğu, ulaşım imkânlarının daha rahat olduğu bölgelere verilmiştir. Çünkü çetin bir istiklal mücadelesi verilmiş ve zor şartların baş gösterdiği bir ülkede, sanayileşme, devlet yatırımlarıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle de bu dönemdeki bölgesel

kalkınmanın temel stratejisi ulusal bir ekonomi yaratarak ulusal toplum yaratma düşüncesi, nüfusun ülkedeki çeşitli bölgelere dağıtılması, ülkenin bölgelerarası ulaşım ihtiyacını karşılayacak demiryolları sisteminin geliştirilmesidir.

1923-1945 yılları arasında Türkiye, Büyük Ekonomik Buhran ve İkinci Dünya Savaşı'nı yaşayan dünyayla eş zamanlı olarak ekonomik etkileri yaşamış, buna rağmen tüm siyasal, toplumsal, ekonomik badireleri atlatarak önemli ölçüde ekonomik gelişim sağlayabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı devam ederken hızlanan enflasyon, yoğunlaşan siyasi baskılar, Türkiye'de değişim ve dönüşümün gerekliliğini göstermiştir. Bu aşama uluslararası yeni bir küresel sistem kurmaya hazırlanan ABD ve yeni oluşan tüccar ve toprak sahibinden sahiplerinden oluşan milli burjuvazi ile Türkiye, dış dünyaya kapalı olan ekonomisini dışa açmaya fırsat bulmuştur. Demokrat partinin uluslararası bu sistemle bütünleşmek için çaba sarf etmesi kalkınmayla ilgili büyük bir hamle olmuşken, sonuçları beklenen gibi olmamış, iktidarının sonlarına doğru durum daha da kötüleşmiştir (Kazgan, 2004: 73).

2. Türkiye'nin Planlı Dönem Kalkınma Planları

1923 -1960 yılları arasında genel olarak ulusal kalkınmayı hedef alan devlet için 1960 yılı, yeni Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla birlikte Türkiye'nin ekonomi politikalarında yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem, planlı-denetimli ekonomi dönemi olarak da ifade edilmiştir. İç ve dış baskılar ile gerek dışa kapanma gerekse serbest piyasa ekonomisiyle uluslararası sisteme dâhil olma yolunda savrulan ekonomi, özellikle 1963-1974 yılları arasında başka dönüşümler yaşamıştır.

Dünya geneline bakıldığında zaman kalkınma politikaları İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar, var olan merkezi otorite tarafından uygulanmaya konulmuş, 1970'li yıllardan sonra ise eski nesil politikalar olarak adlandırılan bu politikalardan vazgeçilerek yerleşme potansiyeline dayalı yeni nesil politikalar oluşturulmuştur. Yeni nesil politikalarının etkisiyle yatırımlarda daha az gelişen bölgelere yoğunlaşmış ve bu bölgedeki altyapı yatırımlarının da artırılması sağlanmıştır. Böylelikle 2. Dünya Savaşı ile birlikte yaygınlaşan sosyal refah devleti anlayışı yerini almıştır (Eraydın, 2004: 24).

Planlı dönem içerisinde bazı bölgelere ve illere kalkınmada öncelik verilmesi bazı değişikliklere uğramış olsa da günümüzdeki bölgesel politikalara temel oluşturmuştur. Dengesizliğin fazla olduğu il veya bölgeye teşvik ve hizmetlerden yararlanma önceliği verilmiş, sosyal adaleti sağlama amaçlı müdahaleler gerçekleştirilmiştir (Elmas, 2000: 122).

Bazı muhalif siyasi çevreler tarafından da bölgelerarası dengesizlik olgusu ele alınmış, plan ve politikalarında bu konuya yer verilmiştir. Örneğin, Türkiye İşçi Partisi'nin hazırlamış olduğu demokratikleşme planında da Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nin bölgelerarası dengesizlikte başrolde olduğu belirtilmektedir. Hükümet politikalarının yetersiz olduğu belirtilen planda söz konusu bölgelerdeki dengesizliğin giderilmesinde asıl girişimin devlet ve kamu kuruluşlarından bekleneyeceği düşüncesi savunulmaktadır. Plana göre bölgesel dengesizliklerin giderilmesi bütün hükümet programlarında, kalkınma planlarında ele alınmış ve birçok çözüm yolu öne sürülmüştür. Fakat önerilen çözüm yolları da dengesizliğin oluşmasını engellemeye yeterli olmamıştır (Türkiye İşçi Partisi, 1978: 206). Ancak Atatürk'ün de belirttiği gibi (Topdemir, 2009: 21) Devletin yapamadığını millet, milletin yapamadığını devlet yapmalı, müreffeh olmanın yolu devlet ve milletin el ele olmasına bağlıdır anlayışıyla

devleti temsil eden her hükümet de bugüne kadar Atatürk'ün politikalarını da göz önünde bulundurarak gerekli bölgeye yatırım ve finansman sağlamaya özen göstermiş ancak bölge halkından gerekli desteği göremediğinden gelişimin önündeki tıkanıklık günümüze kadar devam etmiştir.

Planlı dönemle birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelere hız kazandırmak amaçlanmış, bölgelerarası kalkınma ilkesi planlı kalkınmanın temel hedefleri içinde yerini almıştır. Ülkenin çeşitli bölgelerindeki kapasitelerin canlandırılması amacıyla farklı birçok bölgesel planlama hazırlanmış, bu planların uygulanıp izlenmesi görevi de Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı bu planları hazırlarken tüm kamu kurum ve kuruluşlarını, üniversiteleri ve özel sektör kuruluşlarını da göz önüne alarak buradan gelen temsilcilerin görüşüne yer vermiştir. Bu temsilcilerden oluşan Özel İhtisas Komisyonlarının görüşleri ve oluşturdukları raporlar sonucunda kalkınma planları hazırlanmıştır (Göymen, 2005: 37).

Tüm bu çalışmalar, bölgelerin veya illerin ihtiyaçlarının ön plana çıkması olgusu, ihtiyaçların giderilmesi ve farklılığın azaltılması amacıyla yönetimlerin de gündemine konu olmuştur. Bu bağlamda, başta Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki iller olmak üzere, ülkede sosyo-ekonomik olarak gelişmişlik düzeyinin düşük olduğu yerler *Kalkınmada Öncelikli Yörelere* olarak adlandırılmıştır (İldırar, 2004: 190).

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından bu yörelere yönelik özendirici politikalar devreye sokulmuştur. Bu uygulamalara Organize Sanayi Bölgesi uygulaması da eklenmiş ve son dönemlerde daha popüler olan Kalkınma Ajansı Uygulamaları bu süreçte yerini almıştır. Amaç, bölgesel kalkınma politikalarında yerleşme sürecinin ayağının oluşturulması ve geri kalmış bölgelerde yatırım ortamlarının iyileştirilerek bölgesel dengesizliklerin giderilmesidir. Organize Sanayi Bölgeleri; yıllardır işletmelerin verimliliklerinin artması ve sanayi yatırımlarının yapılmasında kuruldukları bölgenin kalkındırılması açısından kritik bir görev üstlenmektedir (Çağlar, 2006: 307-312).

Organize Sanayi Bölgeleri'nin oluşturduğu istihdam ve sağladığı destekler ile iş yapmanın önünde birçok engelin olduğu geri kalmış bölgelerde gelişme aracı olarak kullanılmakta, yerel sermayeyi koruyarak birikimin il dışına veya başka bölgeye çıkmasını engellemektedir. Aynı zamanda Organize Sanayi Bölgeleri, yerel düzeyde küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin gelişmelerine elverişli bir ortam sağlayan planlama aracıdır. Böylece sanayinin yerleşerek bölgeler arasında daha dengeli dağılmasındaki görevi büyük önem arz etmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2008: 25).

3. Türkiye'de Bölgesel Kalkınmaya Giden Yol

Bölge, birçok parametreyle açıklanabilecek bir kavramdır. Ekonomik, sosyal, kentsel, yönetsel, sosyolojik, coğrafi gibi parametrelerin kullanılarak oluşturulduğu bu kavram ile bölgesel karşılaştırmalar da yapılabilmektedir (Apan, 2004: 40). Özellikle ekonomik gelişme düzeylerine yönelik yapılan karşılaştırmalar bölgesel kalkınma sorunsalının temelini oluşturmaktadır.

Bölgesel kalkınma; bir ülke içinde yer alan tüm bölgelerin çevre bölgeler ve tüm dünya ile karşılıklı etkileşimi sonucu bölge vizyonunu göz önüne alarak katılımçılığı ve

sürdürülebilirliği temel ilke olarak benimseyen, insan kaynaklarının geliştirilmesi yöntemiyle bölgesel refahın yükseltilmesi amacıyla yapılan çalışmaların bütünüdür (Devlet Planlama Teşkilatı, 2003: 250).

Bölgesel kalkınma fikrinin temel amacı; bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilerek, gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgenin sahip olduğu kaynağın verimli kullanılarak gelir ve istihdam seviyesinin artırılmasıdır. Dengesizliğe sebep olan zayıf yönlerin en aza indirgenip hayat kalitesinin artması ve refah seviyesinin yükseltilmesi ve en önemlisi de köyden kente göçün önüne geçilebilmesidir (Sevinç, 2011: 36).

Bölgesel kalkınma, ulusal kalkınma hedeflerine büyük ölçüde katkı sağlayan bir politika olmuştur. Başarıya ulaşan bir bölgesel kalkınma politikası bölgesel dengesizlikten olumsuz etkilenen bölgelerin ülke ekonomisine kazandırılması bir yana dursun kendinden daha fazla gelişim gösteren bölgelerin ürettiği ürünlerin yeni ve geniş pazarlara ulaştırılması yolunda da önemli imkânlar sunmaktadır (Konat, 2022: 24).

1929 yılındaki ekonomik buhran sonrası ülkeler arası dengesizliklerin yanı sıra bölgesel dengesizlikler de baş göstermiştir. Her ülke bir diğerine oranla ekonomik, sosyal, siyasal veya kültürel olarak farklı konum ve yapıda olabilmektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen yaşam düzeyinin yükseltilmesi ve her toplumun kendi geleceğini güvende tutabilmesi tüm ülkeler için ortak amaç olarak sayılabilmektedir. Bu amaç doğrultusunda başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülke, özellikle ekonomik dengesizlikleri giderme yolunda dengesizlikleri azaltacak politikaları uygulamaya koymuştur. Türkiye'nin 1930'lu yıllarda oluşturduğu Keban projesi de bu politikaların izdüşümü olarak ortaya çıkmış zamanla yerini Güneydoğu Anadolu Projesi'ne bırakmıştır.

Günümüzde bölgesel kalkınma politikaları ortak bazı noktalara sahip olsa da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Çünkü ülkelerin tarihsel süreçleri, sosyoekonomik koşulları ve birbirinden farklı politik yaklaşımları ülke uygulamalarında farklılığa sebep olmakta ve bunun sonucunda gerçekleşen toplumsal değişimler de bölgesel gelişme politikalarında önemli değişimlere yol açmaktadır (Kara, 2008: 54-56; Sarıca, 2001: 154). Bölgesel olarak belirlenen çözüm mekanizmalarının, demokrasi, eşitlik, enternasyonalizm ve adalet gibi temel ilke ve değerlerden bağımsız olarak geliştirilmemesi gerekmektedir. Çünkü bölgesel kalkınmanın genişletilmiş tanımları içinde sosyal eşitsizliğin azaltılması, çevresel sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi, kapsayıcı hükümet ve yönetişimin teşvik edilmesi ve kültürel çeşitliliğin tanınması çeşitli derecelerde vurgulanmıştır. (Haughton ve Counsell, 2004).

Türkiye'de de Avrupa Birliği'ne giriş süreciyle birlikte 40 yıldır uygulanmakta olan ve teşvik sistemi üzerine kurulan bölgesel gelişme politikaları terk edilerek yerini, Avrupa Birliği'nin bütün aday ülkelere benimsediği; sermaye, özel sektör ve bölgesel rekabetin ön plânda olduğu yeni bir uygulama sürecine bırakmıştır (Akiş, 2011: 249).

3.1. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları

Genel olarak bölgesel kalkınmaya yönelik politikalar ülkelerdeki gelişmemiş ve az gelişmiş bölgeler üstünde yoğunlaşmaktadır. Ancak bazı özel bölgelere yönelik özel bölgesel

politikalar, projeler, bu bölgeleri temel alan planlamalar (fiziki, sosyal, ekonomik)da mevcuttur (Sevinç, 2011: 43).

Kalkınma Ajansları, yeni bölgesel gelişme paradigması çerçevesinde geliştirilen araçlardan biridir. Kalkınma Ajansları, bölgesel kalkınma uygulamalarına yönelik kararların ve politikaların özellikle bölgede yaşayan aktörler tarafından alındığı yerinden yönetim stratejisine dayalı bölgesel kurumlardır. Kalkınma Ajansları eskiden sadece devletin üstlenmiş olduğu kalkınma misyonunun paylaşılmasını sağlamakta, sektörel ve geniş çaplı kalkınma problemlerini tanımlayarak bu problemlerin çözümünde pratik stratejiler geliştirmektedir. Kuruldukları bölgelerde mevcut olan girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırarak bölgesel kalkınmaya katkı sağlayan bu kurumların temel görevi de var olan potansiyeli ortaya çıkararak bunu geliştirmektir (Sevinç, 2011: 46).

Yeni yaklaşımın temel kurumu olan Kalkınma Ajanslarının temel amacı bölgesel gelişme farklılıklarını ortadan kaldırmaktır. Bu ajanslar bölgeye yatırım yapmayı düşünen girişimciye gerekli bilgileri sunmakta, bölgeye veya bölgeden dışarıya teknolojik transferler gerçekleştirmekte, bölgeye yerleşmiş olan tüm firmaların bütün alanlarına danışmanlık yapmakta ve yol, su, kanalizasyon gibi alt yapı hizmetleri ile ilgili faaliyetlerde aktif olarak rol almaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının tüm bu hizmetleri vererek bölge ekonomisinin canlanmasına katkı sağlamasına paralel olarak bu bölgeye yapılacak olan yatırımların da artmasını sağlaması düşünülmektedir. Böylelikle bölge halkının da kalkınmaya aktif olarak katılımını sağlamada önemli rol üstlenmiş olacaktır (Akiş, 2011: 249).

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının dünyadaki ilk örneği, 1929 yılındaki ekonomik buhran sonrasında 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan *Tennessee Valley Authority*(TVA)'dır (Ergun, 1993: 73-77). Avrupa'da ise 2.Dünya Savaşı sonrasında bu kurumlar kurulmaya başlanmıştır. Her iki coğrafyada da, bölgesel kalkınma ajanslarının kurulduğu dönem ekonomik ve sosyal anlamda dengesizliğin fazla olduğu ve gelişmişlik düzeyinin bölgelerarasında dengesiz olarak arttığı dönemdir (Kutlu ve Görün, 2018: 71).

Türkiye'de merkezi kurum ve kuruluşların yerel düzeydeki birimlerinin işlevselliğinin sınırlı olması ve yerel kurumların bulunmaması uygulanan politikaların etkinliğinin azalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de bölgesel kalkınmaya yönelik yapılan çalışmalar 1990'lı yıllarda başlamıştır. Sürecin Türkiye'de başlamasındaki temel amaç ise yerelliklerin içsel kalkınma dinamiğinin yanında, Avrupa Birliği'ne katılım sürecini de hızlandırmaktır (Maç, 2006: 3).

Bu bağlamda; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek amacıyla, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak kalkınma ajanslarının kuruluş, görev ve yetkileri ile koordinasyonuna ilişkin esas ve usulleri düzenleyen 5449 numaralı kanun, 8 Şubat 2006 yılında 26074 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2006).

Bölgesel Kalkınma Ajansları sanayileşen, sanayi-ötesi, şehir, kırsal kesim vb. yer fark etmeksizin herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan kurulabilmektedir. Yani bölgesel kalkınma

ajanslarının nerede kurulacağına yönelik olarak sınırlayıcı bir kural bulunmamaktadır. Yalnızca kurulacak bölgelerde bazı unsurların bulunması gerekmektedir (Eren ve Cidegiller, 2011: 393).

Bunlar;

- Yeterli bir nüfusun olması
- Mevcut girişimci veya girişimcilik potansiyeline sahiplik
- Nitelikli insan gücü
- Bölgesel ve yerel kalkınma stratejisi üzerinde görüş birliği
- Kalkınacak bölgesel alanı betimleyen sektörel yapı 'dır.

Kalkınma ajanslarının kurulmasıyla birlikte kalkınmaya yönelik çabalar da daha organize hale gelmiş ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ve ülke ekonomisine katılması yolunda ciddi adımlar atılmıştır. Göreve gelen tüm hükümetler kalkınma ajansları tarafından belirlenen politikalara göre icraat listeleri oluşturmuş ve birbirine entegre projelerin hayata geçirilmesi sağlanmıştır. Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi bunların en önemlilerinden olmuştur.

'Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 6 Kasım 1989 Tarih ve 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun Teklifi' içinde yer aldığı üzere projenin temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkânlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan Güneydoğu Anadolu Projesi, çok sektörlü ve entegre bir proje olarak, Türkiye'nin en büyük bölgesel kalkınma projesi olarak ifade edilmiştir. Güneydoğu Anadolu Projesi, 1989 yılında tamamlanan GAP Master Planı ile çok sektörlü entegre bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüş, enerji ve sulama amaçlı yapılarla paralel olarak, tarımsal ve sınaî kalkınma, kırsal-kentsel altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık vb. alanlarda birbirleriyle ilişkili projeler olarak ele alınmıştır (tbmm.gov.tr).

Yoksulluğun ortadan kaldırılması ve toplumdaki eşitsizliğin azaltılması hedefleri çerçevesinde faaliyet gösteren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) da temel çalışma alanları *sürdürülebilir kalkınma, demokratik yönetim, barış inşası ve iklimle ve doğal afetlerle mücadele* 'dir. Türkiye'nin de uluslararası kalkınma iş birliğinde yükselen profili ve önemli bir donör ülke konumuna gelmesinin de etkisiyle 2011 yılında Türkiye-UNDP Ortaklık Çerçeve Anlaşması imzalanmış ve ilişkiler stratejik nitelik kazanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2012).

Ülkemizde kurulmuş olan Kalkınma Ajansları ve kapsadığı bölgeler Tablo-1'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1. Türkiye’de Kurulan Kalkınma Ajansları ve Kapsadığı İller

BÖLGE	AJANS ADI	KISALTMA	KAPSADIĞI İLLER
TR71	Ahler Kalkınma Ajansı	AHIKA	Nevşehir, Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde
TR51	Ankara Kalkınma Ajansı	ANKARAKA	Ankara
TR61	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı	BAKA	Isparta, Antalya, Burdur
TR81	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı	BAKKA	Zonguldak, Bartın, Karabük
TR41	Bursa-Eskişehir-Bilecik Kalkınma Ajansı	BEKKA	Bursa-Eskişehir, Bilecik
TR62	Çukurova Kalkınma Ajansı	ÇKA	Adana, Mersin
TRC3	Dicle Kalkınma Ajansı	DIKA	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
TR63	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı	DOĞAKA	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TRB2	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	DAKA	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van
TR90	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı	DOKA	Trabzon, Ordu, Rize, Artvin, Giresun, Gümüşhane
TR42	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	MARKA	Kocaeli, Bolu, Düzce, Sakarya, Yalova
TRB1	Fırat Kalkınma Ajansı	FKA	Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl
TR32	Güney Ege Kalkınma Ajansı	GEKA	Denizli, Aydın, Muğla
TR22	Güney Marmara Kalkınma Ajansı	GMKA	Balıkesir, Çanakkale
TRC1	İpekyolu Kalkınma Ajansı	İKA	Adıyaman, Gaziantep, Kilis
TR10	İstanbul Kalkınma Ajansı	İSTKA	İstanbul
TR31	İzmir Kalkınma Ajansı	İZKA	İzmir
TRC2	Karacadağ Kalkınma Ajansı	KARACADAĞ	Diyarbakır, Şanlıurfa
TR82	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	KUZKA	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TRA1	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı	KUDAKA	Bayburt, Erzincan, Erzurum
TR52	Mevlana Kalkınma Ajansı	MEVKA	Konya, Karaman
TR72	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	ORANKA	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR83	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı	OKA	Amasya, Çorum, Samsun Tokat
TRA2	Serhat Kalkınma Ajansı	SERKA	Kars, Ağrı, Ardahan, Iğdır
TR21	Trakya Kalkınma Ajansı	TRAKYAKA	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
TR33	Zafer Kalkınma Ajansı	ZAFER	Kütahya, Afyonkarahisar, Manisa, Uşak

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü

Yatırımların yönlendirilmesinde önemli rolü olan Kalkınma Ajanslarının bölge içinde toplanacak yatırımlarla bölgenin küresel rekabette yer almasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bölge potansiyelinin ve buna uygun stratejilerin benimsenmesinde farklılık yaratan yatırım yapılarının küresel rekabette de farklılık yaratmasına ve küresel rekabet gücü oluşturmaya yardımcı olması beklenmektedir. Türkiye’de benzer yatırımlar istenen düzeye gelemede de kalkınma ajansları bu yatırımlar konusunda yönlendirici ve tanıtıcı konumda olmalıdır (Özer, 2008: 396).

Plan ve bütçe komisyonlarında sıkça dile getirilen kalkınma ajansları işlevleri ve sınırlılıkları konusunda kalkınma ajanslarının, bölgelerindeki kamu kurumlarına, mahallî idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre mali ve teknik destek sağladıklarından bahsedilerek, kalkınma ajansları tarafından sonuç odaklı program uygulanmasına devam edilmesine, destek programları tasarlanarak uygulamaya konulması gerektiğine değinilmiştir. Bunun dışında bölge kalkınma idarelerinin sınırlı bütçelerle projeleri tamamlayamamaları dolayısıyla görev sürelerinin uzatıldığı, personel sıkıntısının yaşandığı, var olanların özlük haklarının yetersiz olduğu da ifade edilmiştir.

SONUÇ

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu yıllar, sanayi üretiminin ilkel yöntemlerle gerçekleştiği ve üretimin yetersiz olduğu bir dönemdir. Nüfusun büyük çoğunluğunun tarım ve hayvancılıkla uğraştığı bu yıllarda, ekonomik kalkınma için özellikle

sanayiye yönelik yol haritaları çizilmiş ve uygulanmış olsa da kalkınma hamleleri yeterli olmamıştır. 1929 yılındaki ekonomik buhranla birlikte, Türkiye’de devletçi politikalar izlenmeye başlanmıştır. 1960 yılına kadar plansız bir dönem varlığını sürdürmüş, fakat yine de birçok bölgesel planlamaya yer verilmiştir. 1960 yılı sonrasında planlı kalkınma fikriyle, Türkiye ekonomisinde dönüm noktası yaşanmıştır. Bu tarihten sonra küreselleşmeyle birlikte bölgesel kalkınmanın önemi de anlaşılacak, bölgelerarası kalkınma planları yapılmıştır.

Bu bağlamda mevcut hükümetler, ekonomiyi yeniden canlandırma çabalarının merkezine verimliliği koymak zorunda kalmıştır. Bu ülkenin tümü için geçerli olmakla birlikte bölgeler için de geçerlidir. Bölgesel üretkenlik kalıpları ulusal üretkenliği destekleyecektir. İnsanların deneyimleri ile siyasi tepkileri arasındaki bağlantılar yerel refahın itici gücü olarak yerel üretkenliğe önemli ölçüde bağlıdır. Yapılan çalışmalar müreffeh bölgelerde yaşayan insanların düşük verimli bölgelerde yaşayanlardan çok daha derin bir görüşe sahip olma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Kişiler arası eşitsizlik kadar ülke içindeki bölgesel eşitsizlik de hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Bu da ülkenin hoşnutsuzluğu olacaktır. (Pike ve Rodriguez, 2007).

Genellikle yaşam kalitesi, sosyal uyum ve refaha yönelik belirsiz hareketler, bazen huzursuz bir şekilde, ekonomik rekabetçilik ve büyüme ile ilgili sürekli endişelerle bütünleşmiş veya dengelenmiştir. Siyasi döngüler sırasında değişen hükümet gündemleri, bölgesel kalkınma politikalarını yeniden düzenlemeye yöneltmiştir.

Bölgesel kalkınma politikaları ve bu bağlamda yürütülen projeler Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de bölgesel dengesizliğin azaltılması, gelişmişlik farklarının dengeli hale gelmesi amacıyla birçok plan hazırlanmış, politikalar uygulanmış ve teşvik vb. özendirici çalışmalar yapılmıştır. Bu sürecin hala devam ettiğini söylemekle birlikte dünyadaki çeşitli uygulamalara kıyasla tüm bu plan, politika ve çalışmaların çok uzun bir geçmişinin ve etkinliğinin olmadığını söylemek gerekir.

Entegre projelerin hazırlanması ve uygulanması bu süreci olumlu etkilemekle birlikte bu projelerin artırılması ve gerekli desteklerin hem yerel hem bölgesel anlamda artırılması doğru bir adım olarak düşünülmektedir. Çünkü bu projelerin temel hedefi özellikle bölge halkının gelir düzeyine etki ederek hayat kalitesini artırmak, bölgenin gelişimini sağlayarak hem bölge hem ülke açısından sosyo-ekonomik bir dinamik oluşturmaktır. Bölgelerarası dengesizliği ortadan kaldırarak kırsal kesimdeki verimliliği artırmak, istihdam olanaklarını iyileştirerek dengesiz göçün de önüne geçilmesini sağlayacaktır.

Bu bağlamda gerek merkezi yönetim gerekse yerel yönetimler sadece belirli politikaları uygulayıp sonuca ulaşmaktan çok bu politikaların paralelinde başka politikaları da göz önüne alarak süreci hızlandırmalıdır. İç siyasetteki kararsızlık ve boşluklar politik çıkarların bir sonucu olarak önceliklerin değişmesine sebep olmakta bu da bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğini azaltmaktadır. Bunun temel sebebi ise merkezi otorite ile yerel otoriteler arasındaki idari yapının yokluğundan kaynaklanmaktadır. Bu durum koordinasyon becerisi zayıf olan bir kamu yönetimi anlayışının varlığına da işaret etmektedir (Sevinç, 2011: 49).

Günümüzde, bölgesel kalkınma sorununun geleneksel yöntemlerle çözüme kavuşmayacağı açık ortadadır. Ekonomik ve sosyal refah anlayışının oluşması ve bunun sürdürülebilirliğinin sağlanması temel amaçtır. Bu amaca hizmet eden kalkınma ajansları

temel probleme pratik çözümler bulacak stratejik mekanizmalardır. Bölgedeki aktörlerin rol aldığı, sürdürülebilirliğe ilişkin her türlü yöntemin kullanıldığı, gerekli kaynak temini yaparak paydaşlarına destek olma misyonuyla hareket eden ve ortaya koyduğu faaliyetlerle, yatırımlara yaptıkları desteklerle, potansiyel girişimciliğin ortaya çıkması ve geliştirilmesinde üstlendiği rolle bu ajanslar bölgesel kalkınma anlamında temel ayaktır.

Bu nedenle kalkınma ajanslarının yasal düzenlemeler, gerekli ve düzenli denetimler yapılarak kurumsal anlamda desteklenmesi, her türlü teknik ve idari ihtiyaçlarının karşılanması, bütçelerinin kamuoyundaki beklentilerini karşılayacak düzeye getirilmesinin bölgesel kalkınma sürecine büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğumuz verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimizi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumuzu, çalışmada yararlandığımız eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimizi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımızı, çalışmanın özgün olduğunu bildiririz. Aksi bir durumda aleyhimize doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimizi beyan ederiz.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makale iki yazar tarafından hazırlanarak eşit katkı oranları ile ortaya konulmuştur.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akiş, E. (2011). "Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi*, 44, 237 – 256.
- Apan, A. (2004). "Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları" *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 13 (4), 39–58.
- Ay, İ. C. (2012)." 2.Dünya Savaşı Ulusa Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedikli Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planının Karşılaştırmalı Analizi". *İstanbul İktisat Dergisi*, 62 (1), 147.
- Bakırcı, F., D. E. Ekinci ve T. Şahinoğlu (2014). "Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 281-298.
- Bayar, C. (2006). *Şark Raporu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bulut, M. (2003). "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş". *Bilig*, 26, 77-101.

- Cankorkmaz, Z. (2011). "Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 113-138.
- Çağlar, E. (2006). *Türkiye'de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri*. Ankara: TEPAV Yayını.
- DPT (2003). *İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. Ankara.
- DPT (2008). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Bölgesel Gelişimde Temel Araçlar ve Koordinasyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Dış İşleri Bakanlığı (2022). *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı* https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-kalkinma-programi-_undp_-.tr.mfa (16.11.2022).
- Dinler, Z. (2012). *Bölgesel İktisat*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Elmas, G. (2000). "GAP ve Devlet". *İktisat Dergisi*, 403, 25- 34.
- Eraydın, A. (2004). "Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler". *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, 1, 126-146.
- Eren, H. ve A. Cidecigiller (2011). "Bölgesel Kalkınma Ajansları". *İÜHFİM*, 69 (1), 391-410.
- Ergun, T. (1993). "Bölgelerarası Dengesizliklerin Giderilmesinde Bölgesel Örgütlenmelerin Önemi: Tennessee Valley Authority". *Amme İdaresi Dergisi*, 26, 71-82.
- Göymen, K. (2005). *Türkiye'de Bölgesel Politikaların Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, Yerel Kalkınma İçin Ortaklıklar*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi Yayını.
- Haughton, G. and D. Counsell (2004). *Regions, Spatial Strategies and Sustainable Development*. London: Psychology Press.
- <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss677m.htm> (10.04.2023).
- Ildırrar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- İç İşleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (2022). *Kamu –STK İş Birliği Projesi*, https://www.siviltoplum.gov.tr/bilgimerkezi/kalkinma-ajanslari_ (11.11.2022).
- İnan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kara, M. (2008). *Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Kaynak, M. (2009). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2004). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepek, Y. (2012). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Konat, E. M. (2022). *Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınmanın Tesisinde Kalkınma Ajanslarının Yeri ve Önemi: Mevlana Kalkınma Ajansı ve Karaman İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

- Kutlu, S. Z. ve M. Görün (2018). "Kalkınma Ajanslarının Yerelde Merkezileşme Bağlamında İncelenmesi: Batı Akdeniz, Doğu Anadolu, Fırat ve Güney Marmara Kalkınma Ajansları Örneği". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16 (32), 67-90.
- Maç, N. (2006). "Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye". *Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi Araştırma Raporu*, 117 (76), 1-8.
- Öney, E. (1987). *İktisadi Planlama*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Özer, Y. E. (2008). "Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma ve Türkiye". *Review of Social, Economic & Business Studies*, 9 (10), 389-408.
- Pike, A., P. Rodriguez, J. Tomaney (2007). "What Kind Of Local And Regional Development and For Whom", *Regional Studies*, 41, 1253-1269.
- RG (2006). *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*. 5, 45(26074), 5449. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5449.pdf> (15.04.2023).
- Reynolds, L. G. (1996). Üçüncü Dünya Ekonomilerinde Uzun Vadeli Büyüme- Tarihsel Perspektiften Ekonomik Kalkınma. *Kalkınma İktisadi: Yükselişi ve Gerilemesi*. (Ed. F. Şenses). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıca, İ. (2001). "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1 (1), 154-204.
- Savrul, B. K. (2012). *Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Politikaları: Avrupa Birliği ve Türkiye*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sevinç, H. (2011). "Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları". *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (2), 35-54.
- Şahin, M. S. (2021). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Yönetim Projelerinin Yönetim Sorunsalı*. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tolunay, A. ve A. Akyol (2006). "Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar" *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2, 116-117.
- Topdemir, R. (2009). *Atatürk'ün Doğu-Güneydoğu Politikaları ve GAP*. İstanbul.
- TİP (1978). *Demokratikleşme için Plan 1978-1982*. İstanbul: Kent Basımevi.
- TÜSİAD (2008). *Türkiye'de Bölgesel Farklar ve Politikalar*. İstanbul: Graphis Matbaa.
- Uzunkaya, S. Ş. (2020). "Türkiye Ekonomisinde 1923- 1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, (Temmuz Özel Ek), 34-50.
- Vatansver, N. D. ve O. Yıldız (2014). "Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri". *Akademik Bakış Dergisi*, 44, 1 - 35.

EXTENDED SUMMARY

In human history, studies have been carried out within the dynamic of continuous development and innovation in line with the needs in order to improve living conditions and make this permanent. Based on this situation, development emerges as a dynamic concept that indicates change.

The concept of development cannot be evaluated only as a result of economic development, nor should it be evaluated as a result of social changes in society. Development is not a phenomenon that occurs simultaneously in all countries or in all regions within a country. In certain countries, it manifests itself as a result of greater development of centers within the country.

The emergence of differences in interregional development stems from the economic and social activities concentrated around the natural center in almost every country. States before the Industrial Revolution; While they are evaluated as rich, poor, ruling and dominated states, some states are referred to as richer or ruling states because they have advanced military organizations. These states are considered both richer and powerful enough to dominate other states, due to the existence of a stronger socio-cultural structure compared to other states. After the Industrial Revolution, countries are evaluated as developed, developing and underdeveloped.

The development story in many countries corresponds to the second half of the 20th century. The concept of development and development-oriented policies have changed rapidly, and this has also affected the content of the concept. These changes in the concept of development increased the responsibility of states in regional developments around the world after the 1950s and brought to the present the understanding of a state that carries out policies and puts forward implementation projects together with the public, private sector and different non-governmental organizations within the region.

Interregional imbalance, which is discussed within the framework of development levels, is a problem that can be encountered not only in underdeveloped or developing countries, but in almost every country. Countries resort to various incentive mechanisms in order to eliminate the weaknesses of this imbalance, achieve balanced development and ensure that investments are concentrated in underdeveloped regions. These developments that enable development have gone through many change dynamics until today, and the methods and incentive mechanisms used have constantly changed.

Development policies in Türkiye have undergone different transformations in various periods throughout history. These transformations have been shaped depending on the economic, political, social and cultural dynamics of the country. Türkiye started to prepare five-year development plans since the mid-1960s, and these plans aimed to economically develop different regions of the country. After the 1980 military coup, regional development policies began to be emphasized more in Türkiye and regional development agencies were established

during this period. These agencies have duties such as analyzing regional problems, developing region-specific projects and supporting regional economies. In the 2000s, Türkiye's accession process to the European Union started and this process increased the importance of regional development policies. After 2010, development agencies were established for many regions in Türkiye. These agencies have duties such as preparing regional development strategies, directing resources and implementing projects. Additionally, national development strategies such as Türkiye's 2023 Strategic Plan have been created to support regional development goals.

Regional development policies and projects carried out in this context are of great importance for Türkiye. In Türkiye, many plans have been prepared, policies have been implemented and incentives, etc. have been implemented in order to reduce regional imbalance and balance development differences. Encouraging efforts have been made. Although it is said that this process is still ongoing, it should be said that all these plans, policies and studies do not have a very long history and effectiveness compared to various practices in the world.

Although the preparation and implementation of integrated projects positively affects this process, increasing these projects and increasing the necessary supports both locally and regionally is considered a right step. Because the main goal of these projects is to increase the quality of life by affecting the income level of the people of the region and to create a socio-economic dynamic for both the region and the country by ensuring the development of the region. Increasing productivity in rural areas by eliminating interregional imbalance will prevent unbalanced migration by improving employment opportunities.

In this context, both the central government and local governments should accelerate the process by considering other policies in parallel with these policies, rather than only implementing certain policies and achieving results. Indecision and gaps in domestic politics cause priorities to change as a result of political interests, which reduces the effectiveness of regional development policies. The main reason for this is the lack of administrative structure between the central authority and local authorities.

Today, it is obvious that the regional development problem cannot be solved by traditional methods. The main goal is to create an understanding of economic and social welfare and ensure its sustainability. Development agencies that serve this purpose are strategic mechanisms that will find practical solutions to the basic problem. These agencies are the main pillars of regional development, in which the actors in the region take part, use all kinds of methods related to sustainability, act with the mission of supporting their stakeholders by providing the necessary resources, and with the activities they put forward, the support they provide to investments, and the role they undertake in the emergence and development of potential entrepreneurship.

For this reason, it is thought that supporting development agencies institutionally through legal regulations, necessary and regular inspections, meeting all their technical and

administrative needs, and bringing their budgets to a level that meets public expectations will make a great contribution to the regional development process.